

איך עקף הדגדגן את האקדמיה העברית ללשון

שנים עמדה האקדמיה בהתנגדותה הנחושה למילה השובבית, עד שברגע של היסח הדעת מצאה זו את דרכה לעברית

אילון גלעד 25.12.2013 14:41

ב-1533 ישב המתרגם נתן המאתי בחדרו בחומא, קולמוס בידו והוא רכון מעל קאנון הרפואה - הטקסט הרפואי החשוב ביותר בימי הביניים שחובר על ידי החפא הפרסי אבן סינא - גירד במצחו וחשב: כיצד יתרגם את המילה דע'דע' (הנהגת כ"דגדג") לעברית?

למילה הערבית היתה קונוטציה מינית; "בהקשר של ערות אשה וזולתו: לעורר" - נכתב במילון "לסאן אלערב" של אבן מנטזור שראה אור 11 שנים אחר כך. אבל בקאנון ובכתבים ערביים שבאו אחריו קיבלה המילה משמעות כללית יותר - דגדג - והיא מופיעה כך לראשונה בתרגום של המאתי, לאחר שנאש מלמצוא מילה עברית והחליט להתפשר על תעתוק המילה הערבית. המילה אמנם חודשה כבר אז, אבל השימוש בה היה מוגבל לכתבים רפואיים של התקופה, ועם חלוף השנים נשכחה לחלוטין. היה זה הרב זאב יעבץ שדלה את אותה מילה נשכחת והפיצה ברבים בכתב העת "הארץ" שהוציא לאור ב-1891.

ככל הנראה היה זה ד"ר אהרן מאיר מזי"א, חפא עיניים, מהנדס, פרדסן, לשונאי ויו"ר ועד הלשון בין השנים 1926 ועד למותו ב-1930, שחידש את המילה דגדגן, וזאת על פי מילת הסלנג הגרמנית לדגדגן - Kitzler שפיחשה "דבר המדגדג". המילה מופיעה במילון, שראה אור חמש שנים לאחר מותו בעריכת החפא-משורר שאול טשרניחובסקי, שהוסיף גם את המילים הנרדפות: בָּטָר, תעתיק של המילה הערבית הגזורה מהמילה הערבית לעורלה; חמדן - חידושו של טשרניחובסקי עצמו, וחביונית - מעין תרגום של המילה היוונית קליטוריס, צורת הקטנה למילה יוונית שפיחשה "מכוסה".

ועד הלשון דחה את כל ההצעות הללו וקבע שיש להשתמש במילה הלועזית קליטוריס "מפני שלדעת הוועדה למונחי הרפואה לא רצוי מטעמים חינוכיים (בספרות ההסברה לבני הנעורים) להניח מילים שיש בהן ריח של גסות-לשון, ומוטב להשתמש בשם המדעי. גם ההצעה 'בטר' לא נראתה לה", נכתב בהחלטת הוועדה מ-1939.

שלל המילים התחרו ביניהן עד שבראשית שנות ה-60 עלתה דגדגן על האחרות. המילה לא נמצאת במילון חדש של אברהם אבן-שושן שראה אור ב-1947, אלא רק בכרך המילואים שראה אור ב-1961, ואינה מופיעה במהדורת 1958 של המילון המשפיע של ראובן אלקלעי, אבל מופיעה במהדורת 1965. אך למרות שהשתמשו בה בעל-פה נראה שהיתה גסה מדי לשמש בכתב. לשם כך היו דרשים שלושה משוררים שיכשירו את השרץ. החלד שימל היה הראשון מבין אלה. בשירו "צמח מזרחי" (1968) הופיעה השורה: "והדגדגן/ גדול מאוד/ כמו זין קטן". אחריו היה זה דוד אבידן שבשיר "סימפוזיון על מהפכת-הנוער" (1973) מופיעה המילה דגדגן (בהטיות שונות) תשע פעמים, בין היתר בשורה "האתגר החדש של הפין המתוחכם: להיות - ולא להיות - דגדגן". שלישית היתה יונה וולך שבשירה "תפילין" (1982) קראה למאהבה להעביר תפילין על דגדגנה, מה שעורר סערה ציבורית שפירסמה אותה ברבים, בעיקר בעקבות

קביעתה של סגנית שר החינוך דאז מרים תעסה-גלזר שוולך היא "בהמה מיוחמת". השימוש הזה לא עשה חשם על האקדמיה ללשון העברית, עת התכנסה מליאתה לדון בהצעת הבלשן פחפ' אהרון דותן לתת תוקף רשמי למילה ב-1986. רק פחפ' אמציה פורת חיווה דעתו בסוגיה: "דותן אמר שמקובל המונח 'דגדגן'. אכן זה היה המונח המקובל בשנות ה-40 גם בספרות היפה וגם בספרות המקצועית, שקראנו בלהיטות בילדותנו, אבל נדמה לי שזה שנים אין המונח מופיע עוד בספרות המקצועית, וזו גורסת 'קליטוריס', וגם בכמה חומנים נכתב 'קליטוריס'. ככל הידוע לי, הנשים הן שמתנגדות ל'דגדגן'; לדעתן המונח מעליב במקצת. לכן אני מציע לקבל 'קליטוריס'". איש לא השמיע דעה נגדית ומיד אחר כך נערכה הצבעה שבה המילה קליטוריס הביסה את דגדגן בשבעה קולות מול ארבעה. האקדמיה ללשון העברית המשיכה לדחות את הדגדגן מפני הקליטוריס אפילו ב-1999, אבל הסיפור הגיע לסופו ב-2009, אז אישרה מליאת האקדמיה את מילון מונחי הביולוגיה. מאות ערכים אושרו יחד ללא דיון פרטני לגבי כל מונח ומונח, וכך מצא את עצמו סוף-סוף הדגדגן במילוני האקדמיה.